

Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání

Barbora Drápalová

Ilona Kolářová

Tato studie byla zpracována na základě podnětu Komise ministra vnitra České republiky pro přípravu a realizaci politiky vlády v oblasti integrace cizinců a rozvoje vztahů mezi komunitami v období září – prosinec 2001. Po zhodnocení a připomínkování uvedenou komisí byla pod odbornou garancí Etnologického ústavu AV ČR doplněna v období duben – květen 2002. Revizi textu provedl a připomínky do textu zapracoval PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Obsah

Úvod.....	218
Motivace výzkumu, předběžná hypotéza, cíle výzkumu.....	218
Stav znalostí k dané problematice, základní pojmy a tématické okruhy.....	219
Teoretické předpoklady a dílčí hypotézy.....	222
Předvýzkum a statistické údaje cizinecké policie a matriky sňatků.....	224
Metoda výzkumu a jeho průběh.....	225
Výsledky rozhovorů s představiteli institucí.....	227
Výsledky rozhovorů s respondenty ze smíšených manželství.....	230
Závěr.....	243
Použitá literatura.....	246
Přílohy	248

Úvod

Práce *Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání* je hloubkovou sondou, která se v mnohém vymyká standardním výzkumům zaměřeným na problematiku života cizinců v České republice. Jejím předmětem je oblast rodinného života a soužití ve smíšeném manželství. Přestože se jedná o velmi důležitou oblast související s integrací cizinců, byla jí doposud věnována jen malá pozornost. Je to proto, že výzkum této oblasti, v privátní sféře lidské existence, je náročný a nelze jej realizovat pomocí analýzy kvantitativních dat. Číselné údaje, jež jsou k dispozici, nás informují pouze o počtech sňatků, resp. rozvodů, které jen nepřímou naznačují kvalitu partnerského soužití, a již vůbec nehovoří o modelech výchovy dětí, způsobu řešení rodinných konfliktů atd. Při uvažování o této oblasti mezilidského soužití, zvláště v případě typů soužití kulturně výrazně diferencovaných partnerů, můžeme jen stěží použít analogie z oblasti etnicky homogenních sňatků jako v případě smíšených sňatků partnerů kulturně blízkých společenství. Zmapování jednotlivých variant vyžaduje hlubokou znalost popisovaného prostředí a dlouhodobější vztahy výzkumníka se studovanou skupinou, opakované rozhovory atd. Zvláště v případě muslimsko-křesťanských manželství je výzkum prováděn v oblasti, o níž respondenti jen neochotně hovoří a jež je obestřena celou řadou předsudků a tabu. O to je však důležitější přinášet o dané problematice co nejvíce informací.

Výzkum si nekladal za cíl reprezentativnost. Jeho účelem bylo identifikovat problémy a naznačit cesty dalších možných výzkumných postupů. Realizován byl v Plzni a okolí jako modelovém krajském městě, kde muslimské obyvatelstvo nevytváří rozsáhlou kompaktní komunitu jako např. v Praze, ale má zde zastoupení zejména mezi intelektuály a též mezi méně vzdělanou populací, zejména soukromými podnikateli.

Motivace výzkumu, předběžná hypotéza, cíle výzkumu

Pracovníci provádějící výzkum měli bakalářské vzdělání v oboru sociální antropologie, dokončovali magisterský kurs a výzkum konzultovali s odborníky, kteří se zabývají danou problematikou a mají zkušenosti s terénními šetřeními. Motivací k tomuto typu výzkumu i ke stanovení předběžné hypotézy byla jejich praxe sociálních pracovníků ve Fondu ohrožených dětí – pobočka Plzeň. Zde se setkali s několika případy domácího násilí ve smíšených muslimsko-českých manželstvích, jejichž počet, alespoň v krátkodobé perspektivě, jevil tendenci nárůstu. Domácí násilí v tomto typu soužití vedlo pracovníky k domněnce, z níž byla formulována výchozí předběžná hypotéza, že příčinou tohoto jednání by mohl být fakt, že muži, muslimové, mají v české společnosti ztížený přístup k realizaci naučených kulturních kódů¹ a někdy i problémy ekonomicky zabezpečit rodinu podle svých představ. Muslimští muži tuto realitu nejsou připraveni psychicky zvládat a vzniklé trauma kompenzují domácím násilím.

¹ Pod pojmem **kulturní kód** rozumíme životní styl, neboli souhrn všech pravidel, norem, zvyků, návyků a způsobů chování, které každý člověk používá a přináší si je s sebou ze své vlastní kultury, ze společnosti, v níž žil a kde je způsob života řídicí se tímto souhrnem obvyklý.

Náboženství manželů může hrát ve vzájemném soužití důležitou roli, zvláště jedná-li se o muslimsko-křesťanská manželství, kde vyznavači obou náboženství mají osvojenou řadu protichůdných stereotypů. Dochází zde ke střetu kulturních kódů, ke kterému s největší pravděpodobností zpravidla nedochází v národnostně smíšených manželstvích, kde mají oba manželé stejné vyznání nebo jsou bez vyznání.

V případě muslimsko-křesťanských sňatků autoři textu předpokládali, že by příčiny konfliktů mohly mít následující scénář: Muži-muslimové, pocházející z kultur, kde muž je dominantním členem rodiny, živitelem a hlavním vzorem pro své potomky, psychicky nezvládají špatnou sociální či ekonomickou situaci rodiny, za kterou se cítí být odpovědní. Domnívají se, že je tím jejich pozice v rodině ohrožena. Tuto pozici si snaží upevnit zvýšenou agresivitou. Může tak u nich docházet k psychickému napětí, v jehož důsledku páchají rodinné násilí.

Relevance této hypotézy se velice obtížně ověřuje, jelikož žádný úřad nemá zmapováno, kolik takovýchto nábožensky smíšených manželství v Plzni a okolí je. Na druhé straně lze odhadovat, u kterých státních příslušníků přichází islám v úvahu, a v terénu pak zpětně ověřovat správnost odhadu.

Cílem našeho projektu je ověřit, zda smíšené manželství s muslimem v českých podmínkách skutečně skýtá zmíněná rizika. Na tuto otázku jsme se pokusili odpovědět sondou v prostředí města Plzně a to jednak:

- ověřením, zda se s podobnou problematikou dostávají do kontaktu další instituce zabývající se domácím násilím
- terénním výzkumem vybraného vzorku rodin, jejich rodinné situace; u těchto rodin jsme si kladli za cíl zjistit, v jaké jsou sociální situaci, jak k nim přistupuje sociální okolí, zda zde dochází ke střetu kulturních kódů, které vyvolávají uvedené problémy manželů, a pokud ano, co je jejich příčinou a jaké jsou následky těchto konfliktů
- vyhodnocením a porovnáním získaných poznatků s relevantní dosavadní odbornou zkušeností.

Zkušenosti z Fondu ohrožených dětí nás vedly k předpokladu, že k neshodám obvykle nedochází ihned po seznámení partnerů, ale až po určité době společného soužití manželů, kdy žijí ve společné domácnosti.

Stav znalostí k dané problematice, základní pojmy a tématické okruhy

Vzhledem k tomu, že je téma vymezeno náboženským vyznáním jednoho z partnerů, neexistuje statistika o počtu smíšených rodin uvedeného typu. Matrika sňatků či cizinecká policie sice zpracovává údaje o smíšených manželstvích, ale partnerský pár je

charakterizován z hlediska státní příslušnosti a nikoliv z hlediska náboženského vyznání. Imigrace z jednotlivých muslimských zemí se svým charakterem podstatně mění v čase.

V Evropě jako celku se muslimové usazovali nejprve v průběhu tatarských a osmanských expanzí. Touto cestou vznikly kompaktní zejména sunnitské a hanafijské komunity na Balkáně a na území dnešních postsovětských republik. Tento proces usazování kompaktních enkláv území dnešní České republiky nepostihl. Česká republika se stala cílovou zemí pro muslimské obyvatelstvo teprve ve druhé fázi migračních kontaktů se zeměmi muslimského vyznání, a to ve druhé polovině 20. století. Do roku 1989 se jednalo o relativně slabý proud zájemců o studium v České republice a jednotlivce z řad politické emigrace, kteří hledali útočiště v komunistickém bloku. Tato skupina byla převážně levicově orientovaná, a i když se jejich příslušníci často považovali za muslimy (muslimem se člověk stává narozením v muslimské rodině a nelze se toho jednoduše zřeknout), obvykle nebyli praktikujícími muslimy nebo nebyli v kontaktu s náboženskou obcí. Proto se také české země ostatnímu světu jevily jako bílé místo, kde muslimové nejsou, a muslimové zůstávali v Čechách a na Moravě bez dějin. Prvními historiky muslimů v českých zemích jsou J. Bečka a M. Mendel, autoři knihy *Islám a české země*, jež vyšla v roce 1998.

Muslimové, kteří přišli před rokem 1989, byli především intelektuálové nebo studenti. Teprve po roce 1989 se jejich spektrum rozšiřuje a vedle studentů a vysokoškoláků zaznamenáváme také podnikatele, z nichž někteří mají nižší vzdělání a z našich terénních poznatků lze odhadovat, že mezi nimi přibývá praktikujících muslimů.

Tak jako je chudá literatura k muslimským enklávám na území České republiky, je málo informací i k tématu smíšených sňatků v celosvětovém měřítku. K této problematice najdeme určité informace například v knize Doris Bensimon-Donath *Un mariage*, v níž se autorka zabývala smíšenými křesťansko-židovskými sňatky a vlivem odlišných náboženských tradic na manželské soužití (Bensimon-Donath 1977).

Bohatší je již literatura, která se zabývá vztahy v muslimské rodině nebo rodinným právem. Řadu údajů lze například čerpat ze sborníku *Feminism and Islam*, jehož editorkou byla Raga'El-Nimr (1996), a kde najdeme příspěvky ke vztahu islámského práva k ženám a rodině. Zpracována jsou zde i následující témata: výchova dětí v muslimské rodině, řešení majetkových sporů mezi partnery, rozvod a muslimské právo. K problematice manželství a vztahů partnerů v muslimské rodině se také stručně vyjadřuje Luboš Kropáček v knize *Duchovní svět islámu* (1993). O otázce hodnot, norem a kulturně oceňovaném chování zejména v křesťanském a muslimském světě píše také Pavel Barša v knize *Západ a islamismus* (Barša 2001).

O problematice mužských a ženských rolí a jejich modifikacích ve smíšených manželstvích se ve zmiňované literatuře dozvíme jen málo. Rozbory práv a výčet povinností uvnitř manželství právně a nábožensky kodifikovaných hovoří málo o aplikaci zvykových nebo psaných kodexů v praxi. Mezeru v této oblasti částečně vyplňuje například kniha Lois Beck *Women in the Muslim World* (Beck 1978).

Problematika rodinných vztahů a střetávání různých kódů soužití nespádá jen do oblasti muslimských a křesťanských sňatků, nýbrž je na obecné rovině spjata s otázkou skloubení mužských a ženských rolí v dané společnosti jako celku. Vodítkem k tomuto tématu může alespoň v některých oblastech být publikace *Woman, Culture and Society* (Rosaldo –

Lamphere 1974). Pro porozumění postojům partnera evropské katolické provenience je naopak možné použít učebnici uznávaného odborníka na problematiku rodiny a příbuzenství Jacka Goodyho *The European Family* (2000).

Důležitým pojmem k řešenému tématu je *domácí násilí*. K danému tématu existuje sice relativně málo literatury, poznatky jsou doposud předávány spíše ústní než písemnou formou na seminářích a konferencích institucí, jež se danou problematikou zabývají. V roce 2001 byla například za tímto účelem uspořádána konference *Domácí násilí – staré problémy, nové řešení* s mezinárodní účastí. Podtitul konference zněl *Intervenční projekt proti domácímu násilí spojující státní a neziskový sektor* a konala se v prostorách bývalého senátu Parlamentu České republiky pod záštitou místopředsedy vlády a ministra práce a sociálních věcí České republiky Vladimíra Špidly a Parlamentního podvýboru pro rovné příležitosti žen a mužů. Pořádajícími organizacemi byly ROSA a proFem. Konference byla významná zejména z toho důvodu, že zde byl prezentován takzvaný rakouský model řešení problematiky domácího násilí.

Rakouský model prezentovala Elfriede Fröschl, předsedkyně Vídeňského svazu azylových domů pro ženy (WVF), a Dr. Albin Dearing, předseda rakouské Prevenční rady proti domácímu násilí rakouského ministerstva vnitra. Rakousko prezentovalo model řešení domácího násilí, jenž prosazuje již čtyři roky. V rakouské nové zákonné verzi je v případě domácího násilí vykázán z bytu agresor, zatímco oběť či oběti mohou zůstat a byt užívat. Je vystaveno předběžné opatření, které na 10 dní zakazuje agresorovi návrat do bytu a kontakt s obětí. Pokud je v této lhůtě obětí navrženo nějaké řešení situace (návrh k rozvodu) a vyšetřující orgány potvrdí podezření z domácího násilí, pak je soudní opatření o vykázání prodlouženo na další dobu. Dr. Dearing prezentoval situaci z pohledu legislativy, paní Fröschl z pohledu praxe v sociální práci.

Řadu obdobných prvků vykazuje i "Berlínský intervenční projekt – staré problémy, nové cesty", který v této oblasti inicioval legislativní aktivitu v Německu. V roce 2001 byla příslušná legislativa v přípravné fázi.

Český přístup k řešení domácího násilí je odlišný od rakouského a německého v tom smyslu, že tím, kdo opouští byt, v němž dochází k domácímu násilí, je oběť. V České republice není přijatelně řešena situace obětí domácího násilí včetně toho, že dokazování domácího násilí spočívá na oběti trestného činu. Legislativně je sice dokazování přisouzeno vyšetřovacím orgánům, ale ty mohou ve většině případů předložit prokurátorovi jen to, co jim oběť sama dá k dispozici.

S tematikou smíšených manželství souvisí i problematika únosů dětí do zahraničí. Je časté, že cizinec ve smíšeném manželství si ponechá svoji původní státní příslušnost a po rozpadu manželství se navrací zpět do ciziny. V souvislosti s tím vydalo nakladatelství Sdružení MAC v Praze knihu Kamila Mikety *Děti unesené navždy*. Kniha pojednává o konkrétních případech dětí ze smíšených manželství, které po rozpadu manželství opustily s cizincem Českou republiku, přestože mu nebyly svěřeny do péče.

V publikaci se uvádí: "Statistiky nelžou. Každý rok je z České republiky uneseno do zahraničí přibližně třicet českých dětí. Únosci se nejčastěji stávají samotní rodiče, jimž nebylo dítě po rozvodu svěřeno do péče. Případů zavlčení českých dětí do ciziny bohužel přibývá. Důvod je prostý. Otevření hranic po listopadu 1989 přineslo daleko více sňatků s cizinci než v minulosti. Ale i rozvodů těchto smíšených manželství.

Některé končí obzvláště nešťastně. Soud sice rozhodne, ale druhý z manželů občas vyřeší vše po svém. Jednoho krásného dne zmizí i s dítětem beze stop za hranicemi. Scénář bývá jednoduchý. Pod zmlínkou dovolené nebo běžné návštěvy vylákají dítě od bývalého partnera a během několika hodin s ním bez problémů překročí hranice státu.

Ti zvláště otrlí sáhnou k ještě tvrdšímu kalibru. A na krádež a únos dítěte si najmou profesionály ze zahraničních detektivních agentur. Nerozpakují se porušit naše zákony a při dramatických scénách, jež únos provázejí, ohrožují dokonce samotné děti.”²

Pokud k tomuto dochází, zabývá se problematikou Ústředí pro mezinárodněprávní ochranu mládeže se sídlem v Brně. Leč tato instituce nemá mnoho možností únosy daného typu řešit. V citované publikaci autoři dokonce tvrdí, že z desítek unesených českých dětí bylo do Čech zpět vráceno pouze jediné.

Poznatky získané prostřednictvím již publikovaných textů nebo zkušeností předaných na konferencích a seminářích nám umožnily upřesnit a rozpracovat předběžnou hypotézu a připravit předvýzkum.

Teoretické předpoklady a dílčí hypotézy

Rodina a její funkce

Vycházíme z premisy, že rodina je jednou z nejstabilnějších společenských institucí a plní celou řadu funkcí, jejichž vzájemný vztah a proporce se v různých typech společností navzájem liší. Rodina plní především reprodukční funkci, dále funkci výchovnou a vzdělávací, ekonomickou, obrannou, zabezpečuje členy rodiny ve stáří a nemoci, má celou řadu psychologických funkcí. Sociolog Ivo Možný říká, že v „nejširším vymezení může být rodina definována jako institucionální zajištění reprodukce, legitimní v dané společnosti“ (Možný 1999: 99). Za svého života člověk prochází dvěma typy rodin, rodinou orientační a prokreační (někdy též prokreativní nebo reprodukční).

Do rodiny orientační se daný jedinec rodí a v orientační rodině dochází k procesu jeho socializace a enkulturace. Orientační rodina pomáhá jedinci „vrůst“ do kultury, jejíž součástí daná rodina je. Rodina tudíž je v dané společnosti důležitou kulturní institucí a její uspořádání je vymezeno společností, ve které se nachází a kde má kulturotvornou roli naplňovat. Z důvodu, aby tuto kulturotvornou roli mohla daná rodina plnit, podporuje celá řada společností kulturní endogamii a snaží se dosáhnout toho, aby oba partneři působili na dítě stejným kulturním kódem. Součástí tohoto kulturního kódu, a někdy i rozhodující, je právě náboženství, které v některých případech plní i roli toho nejzákladnějšího pojítka v jinak sociálně diverzifikované společnosti. Ještě před půl stoletím bylo v řadě evropských zemí zcela nemyslitelné, aby v nich docházelo k nábožensky smíšeným sňatkům. Také v českých podmínkách se jednalo o nezvyklý typ sňatku, přestože rakouské

² Miketa, K.: Děti unesené navždy. Praha, Sdružení MAC, 1998. Strana 5

zákonodárství přestalo bránit na našem území smíšeným sňatkům od roku 1812,³ a ještě dnes je pro řadu rodin taková situace problematická, a to i v rámci křesťanství. Smíšené manželství námi sledovaného typu je proto ve větším rozsahu realizovatelné jen ve společnosti sekularizované a dostatečně nábožensky tolerantní.

Prokreační rodinu zakládá dospělý jedinec ve chvíli, kdy mu daná společnost umožní, aby opustil orientační rodinu, v níž byl enkulturován. Společnost zpravidla předpokládá, že v prokreační rodině zplodí a vychová potomstvo a reprodukuje tím společnost, jejíž součástí rodina je. Do prokreační rodiny si daný jedinec přinese návyky a sociální vzory z rodiny orientační. Pokud se jedná o rodinu vzniklou na základě sňatku partnerů odlišného náboženského vyznání, lze předpokládat, že návyky, kulturní vzorce a modely chování obou partnerů, které si osvojili v orientační rodině, nebudou zcela konsistentní. Souladu lze dosáhnout tím, že buď jeden z partnerů zcela potlačí své původní návyky a kulturní kódy z rodiny orientační a zamění je za kulturu partnera (což si v plné míře stěží dovedeme představit), nebo zde dojde k prolínání dvou kulturních modelů. Dílčí hypotézou se zde stává, že v každém jednotlivém případě se jedná o experiment, při němž může dojít k obohacení dítěte, jež bude mít otevřený přístup ke dvěma společnostem, nebo naopak k situaci, že se bude dítě cítit marginálním členem obou společností.

Sňatkem partnerů, jímž dochází k založení prokreační rodiny, nastává propojení dvou příbuzenských linií, z nichž jednou jsou pokrevní příbuzní daného partnera a druhou se stávají jeho nepokrevní příbuzní (afinita). Obě nyní propojené rodové linie začínají tvořit jeden funkční celek, který sňatkem získal na početnosti a síle. Zejména v minulosti příbuzenské pouto pokrevní a afinitní větve vytvořené sňatkem zavazovalo k tomu, aby obě příbuzenské linie novou prokreační rodinu ochraňovaly a podporovaly. Aby takový paternalistický vztah mohl fungovat, musí obě příbuzenské linie jednak se sňatkem souhlasit (v případě smíšeného manželství musí tedy obě linie alespoň respektovat daný typ exogamie⁴) a současně příbuzní obou linií musí být natolik dosažitelní, aby danou funkci mohli plnit. Obě tyto podmínky se nám jeví jako komplikovaně uskutečnitelné, a proto jsme předběžně vyslovili dílčí hypotézu, že daný typ smíšeného soužití, který studujeme, je uskutečnitelný zejména v těch případech, kdy existence prokreační nukleární rodiny není závislá na širších příbuzenských vazbách.

Předvýzkum a poté zejména výzkum by měl proto ověřit možnosti smíšeného manželství námi sledovaného typu v jednotlivých jeho podobách a funkcích a zjistit, zda předpoklady a dílčí hypotézy, jež jsme stanovili, skutečně musí být naplněny, aby bylo smíšené manželství úspěšné.

³ S výjimkou sňatků židů s křesťany, které zůstaly v Rakousku zakázány až do jeho rozpadu; povolil je až nový československý rodinný zákon z roku 1919 (Možný 1999: 114).

⁴ Zatímco v Evropě a například v severní Americe klesá význam příbuzenství, následnictví a rodové genealogie, například antropolog Robert F. Murphy hovoří v souvislosti s Američany o „silné rodové amnézii“ (Murphy 1998: 103), právě v některých muslimských společnostech má příbuzenství silný symbolický i faktický význam a není společensky žádoucí libovolně spojovat navzájem obtížně slučitelné příbuzenské větve.

Předvýzkum a statistické údaje cizinecké policie a matriky sňatků

V průběhu předvýzkumu jsme se zaměřili na státní instituce, které disponují statistickými údaji o počtu smíšených manželství v Plzni a okolí. Obrátili jsme se na cizineckou policii pro Plzeň-město a Úřad městského obvodu Plzeň 3, oddělení matriky sňatků pro Plzeň-město.

Protože žádná z oslovených institucí neeviduje cizí státní příslušníky (ale ani české státní příslušníky) podle náboženského vyznání, ale podle státní příslušnosti, vycházeli jsme z hypotézy, že muslimsko-česká manželství budou zejména smíšené sňatky, v nichž jeden z partnerů pochází ze země, kde více než 80% obyvatel je islámského vyznání. Po vyčlenění těchto států (viz tabulka č. 2 v příloze) jsme požádali o statistické údaje. Pracovali jsme s údaji o smíšených sňatcích všech cizinců, tedy i ze zemí, kde není islám převládajícím náboženstvím. To proto, abychom měli srovnání počtu smíšených manželství muslimů a jiných cizinců.

Obě oslovené instituce nám vyšly vstříc. Cizinecká policie dala k dispozici statistiku všech cizinců v Plzni za rok 2000. Jde tedy o nejnovější statistiku k uzavřenému kalendářnímu roku.

Počet cizích státních příslušníků žijících v okrese Plzeň-město, jejichž pobyt byl povolen za účelem sloučení rodiny je uveden v příloze, tabulka číslo 3.

Oddělení matriky sňatků pro Plzeň-město jsme požádali o vypracování statistických údajů o počtu uzavřených smíšených manželství v Plzni za roky 1995 – 2001. Statistika za rok 2001 je uzavřena k 30. listopadu 2001. Je proto uvedena zvlášť. Účelem bylo zjistit, zda se počty uzavřených smíšených manželství v Plzni zvyšují a zda přibývá množství smíšených manželství s muslimy. Pro "definici" muslima jsme opět použili tabulku číslo 2. Statistika Matriky sňatků pro Plzeň-město – viz tabulka číslo 4 a 5.

Dále jsme porovnali počty smíšených manželství s cizinci muslimy a nemuslimy. Následující tabulka sumarizuje počet smíšených manželství uzavřených do listopadu 2001 v Plzni město a z toho odhadnutý počet manželství s muslimy.

Tabulka 1: Počet smíšených sňatků zaznamenaných v matrice sňatků Plzeň město a počet sňatků s muslimy.

Rok	Počet smíšených sňatků	Počet smíšených sňatků s muslimy	Podíl sňatků s muslimy v počtu smíšených manželství v %
1995	46	6	13
1996	61	3	4
1997	114	16	14
1998	105	24	23
1999	78	4	5
2000	82	3	4
2001 (leden-listopad)	62	3	5
Celkem	548	59	10,7

Z číselných údajů odhadujeme, že od roku 1995 na přibližně 10 smíšených manželství Čecha/Češky s cizím státním příslušníkem je uzavřeno jedno manželství Čecha/Češky s muslimkou/muslimem. Přitom v "nemuslimských" manželstvích mohou být lidé odlišných náboženských vyznání. Na základě nejfrekventovanějších národností partnerů/partnerek ve smíšených manželstvích v Čechách i v Plzni odhadujeme, že nejběžnějším typem nábožensky smíšeného manželství, pokud si česká strana bere cizince, je kombinace katolík/pravoslavný. Nejvíce sňatků s osobami z muslimského prostředí bylo v letech 1995 - 2001 uzavřeno v roce 1998. Průměrný počet těchto sňatků odhadujeme pro Plzeň-město na 8 ročně.

V rámci přípravné fáze výzkumu, předvýzkumu, byly zformulovány základní otázky a odzkoušena jejich srozumitelnost.

Metoda výzkumu a jeho průběh

Výzkum probíhal ve formě interview – čili jako přímé rozhovory. Dotazník, který jsme si během předvýzkumu připravili, se ukázal pro tento typ šetření jako málo efektivní.

Mezi osoby, se kterými byly rozhovory prováděny, byli zahrnuti jednak lidé žijící ve smíšených manželstvích muslim/muslimka – Češka/Čech v Plzni a okolí, a jednak představitelé institucí, které se zabývají muslimskou problematikou nebo otázkami manželského soužití a rodinnými vztahy, včetně problematiky dětí v rodině.

Řada respondentů z muslimského prostředí byla spjata s oborem všeobecného lékařství, neboť Karlova Univerzita v Plzni nabízí zahraničním studentům studium medicíny v anglickém jazyce. Mezi těmito studenty se nachází mnoho studentů ze států Blízkého východu a ze států, kde více než 80% obyvatel je islámského vyznání.

Samotný terénní výzkum se vzhledem k pozdnímu převedení finančních prostředků z příslušných rozpočtových kapitol započal až na počátku září 2001. Byly navázány první kontakty s rodinami a přislíbena interview. Do původní zamýšlené struktury projektu však 11. září 2001 zasáhly teroristické útoky na Světové obchodní centrum a Pentagon ve Spojených státech amerických. Část oslovených respondentů kvůli společenskému klimatu po útocích na symboly amerického průmyslu, obchodu a moci změnila rozhodnutí, přestala být ochotna odpovídat na otázky týkající se islámu, rodiny, jejich příchodu do České republiky atd. a odstoupila od přislíbených rozhovorů. Jak jsme se později dozvěděli, hlavním důvodem neochoty spolupracovat byla obava z tajných služeb, které by mohly informace zneužít. Proto jsme realizovali pouze spodní hranici navrhovaného rozpětí velikosti vzorku a závěrečnou analýzu terénních dat jsme postavili na výpovědi 15 klíčových respondentů, jejichž názory jsou představeny v následujícím textu.⁵

Vzhledem k nově vytvořené situaci jsme položili větší důraz na organizace a odborníky, kteří se smíšenými manželstvími v dané kombinaci pracují. Jedná se o nevládní neziskové organizace zabývající se problematikou rodin, rodinných vztahů, manželskými a rodinnými krizemi a instituce zřízené státem jako poradny pro problematiku špatně funkčních či zcela dysfunkčních manželství (rodin). Zároveň jsme se pokusili oslovit občanská sdružení, která se zabývají otázkou života muslimů v České republice.

Kontaktovány byly následující instituce:

Nevládní neziskové organizace:

1. Fond ohrožených dětí, pobočka Plzeň
2. Bílý kruh bezpečí Plzeň
3. SOS Archa
4. OPIM – občanské sdružení pro integraci menšin

Poradny pro manželství a rodinu:

1. Rodinné centrum Plzeň
2. Poradna pro rodiny, manželství a mezilidské vztahy Plzeň
3. Poradna pro matky Plzeň

Občanská sdružení a jiné organizace zabývající se muslimy:

1. Diecézní charita Plzeň – poradna pro migranty a uprchlíky

⁵ Kdybychom ovšem uvažovali, že ve smíšených muslimsko-českých manželstvích žije v Plzni prokazatelně 59 nukleárních rodin (bude jich ovšem více), činí tento vzorek 25%.

2. Společnost přátel národů Východu
3. Společnost česko-arabská
4. Kontinenty
5. Sdružení občanů pocházejících z arabských států
6. Islámská nadace Praha

Výsledky rozhovorů s představiteli institucí

Ne všechny oslovené instituce měly k tématu dostatek informací. Také ne všechny se byly ochotny podílet na výzkumu stejnou měrou. Nízkou kooperativnost jsme zaznamenali zejména u sdružení, jež se zabývají přímo životem muslimů v Čechách. Kontaktovali jsme následující sdružení: Společnost přátel Východu, Společnost česko-arabskou, Sdružení občanů pocházejících z arabských států a Islámskou nadaci Praha. Naopak instituce specializované na pomoc partnerským dvojicím, rodinám a dětem nám ochotně vyšly vstříc, ačkoliv často samy neměly informace, které bychom potřebovali.

Důležité údaje poskytl **Fond ohrožených dětí Plzeň**. Z podnětu plzeňské pobočky Fondu ohrožených dětí vyšla myšlenka připravit a zrealizovat terénní výzkum zkoumající smíšená manželství. V evidenci pobočky, jež je v činnosti od roku 1998, se začaly od roku 2000 vyskytovat případy domácího násilí v národnostně a zřejmě i nábožensky smíšených rodinách. Ačkoliv se v celkovém množství jednalo pouze o ojedinělé jevy, často konzultované jen po telefonu, v porovnání s roky 1998 a 1999, kdy nebyly vůbec zaregistrovány, mohla být jejich stoupající křivka předzvěstí rostoucího problému.

Bílý Kruh bezpečí Plzeň⁶ naopak nemá ve své evidenci žádné smíšené manželství v kombinaci občan České republiky – cizinec muslimského vyznání. Dosud se na ně s žádostí o pomoc žádný klienti tohoto druhu neobrátili. Bílý kruh bezpečí funguje jako jakási "záchranná stanice" pro oběti trestných činů. Oběti domácího násilí se mají možnost obrátit na BKB s žádostí o pomoc bezprostředně po spáchání trestného činu. Pracovníci kruhu je vyslechnou a poradí jim, na koho se mají dále obrátit či jak mají situaci řešit. Doporučili nám kontaktovat pražskou centrálu Bílého kruhu bezpečí, neboť v Praze bydlí více muslimů a tedy je pravděpodobnější, že se na ni někteří nebo jejich čeští partneři obrátili s prosbou o pomoc či radu. Taktéž nám doporučili obrátit se na občanské sdružení SOS Archa Plzeň, které pomáhá potřebným v nejkřizovějších případech.

Velice rádi si ponechali námi připravené dotazníky a slíbili, že je předloží případným klientům, kteří by se na ně obrátili s prosbou o pomoc a jejichž problém by se týkal tématu výzkumu.

⁶ Jednání na Bílém kruhu bezpečí (BKB) Plzeň proběhlo 16. 10. 2001 ve 13,00 hodin v prostorech kanceláře Bílého kruhu bezpečí, Americká ulice 42, Plzeň.

Také občanské sdružení **SOS Archa** nemá v evidenci podobný typ manželství a vedoucí tohoto sdružení zná jenom jednu problémovou smíšenou rodinu uvedeného typu, žijící v Praze.

OPIM – občanské sdružení pro integraci menšin bylo pořadatelem Konference *Multikulturalismus a my, aneb jak to vidí ti, kterých se to týká*, která se konala 21. - 23. září 2001 v Plzni. Kromě odborníků na danou problematiku a zástupců různých organizací vystoupili se svými příspěvky zástupci emigrantů. Naplánovaná témata byla: Uprchlíci v ČR včera a dnes, Interetnické vztahy – co mohou dát imigranti České republice a Multikulturalismus a my. Jediný zástupce arabských národů Dr. Shamma Khalil, CSc. z Iráku se však k otázkám smíšených manželství při rozhovoru nevyjádřil. Pro **OPIM** byla tato tematika také vzdálená.

Poradna pro migranty a uprchlíky Diecézní charity Plzeň se zabývá spíše cizinci žádajícími o azyl. Když jsme zástupce poradny seznámili s naším tématem, sdělili nám, že mají v evidenci dvě smíšená manželství s muslimem. Díky jejich přispění se nám podařilo uskutečnit jeden z rozhovorů s respondentem ze smíšeného manželství. Mimo to nám poradili obrátit se na **OPIM** a poskytli nám kontakty na další občanská sdružení, která se zabývají prací s muslimy či islámem. Podle jejich zkušeností nemají muslimové konflikty s českými partnerkami a okolím. Problémy jim spíše činí otázky spojené s pobytem a sociálním zabezpečením cizinců. Rozhodně nevědí o tom, že by ve smíšených manželstvích a rodinách docházelo k nějakým problémům z toho důvodu, že jeden z jejich členů je muslim.

Rodinné centrum Plzeň se zkoumanou tematikou nemá zkušenosti. Pracovník centra nám sdělil, že za jeho patnáctiletou praxi se na poradnu neobrátil žádný partner ze smíšeného manželství v kombinaci muslim/ka – Čech/ška. Nebo si to alespoň nevybavuje.

Podobně **Poradna pro rodiny, manželství a mezilidské vztahy Plzeň** nemá klienty s odpovídající charakteristikou v databázi.

Odborná pracovnice **Poradny pro ženu v tísní** má osobně zkušenost se dvěma dysfunkčními rodinami ve smíšeném manželství a další zkušenosti získala v Londýně, kde byla na stáži.

Podle jejího názoru se v těchto případech jednalo o ženy s velice nízkým sebevědomím, které si v partnerských vztazích příliš nevěřily a byly rády, že získaly partnera. Těšilo je navíc, že získaly někoho zvláštního, netradičního, koho nemá široké okolí. Nejednalo se tedy v žádném případě například o sňatek z rozumu, pro peníze. Co se týká postoje prarodičů dětí, čili vlastně rodičů manželek, ti se k tomu, že se jejich dcery provdaly za Araba, stavěli spíše negativně. V jednom případě to byl vysloveně rasistický postoj ze strany otce manželky. Manželčina matka se projevovala v tom smyslu, že dcera zřejmě nechápe souvislosti a nedokáže si představit, co z takového sňatku vyplývá.

Jedna z žen, s nimiž pracovnice poradny přišla do styku, byla ochotna následovat svého manžela do zemí Blízkého východu a konfliktní situace pravděpodobně neměly souvislost s náboženskou orientací partnera.

K problematice dětí se pracovnice nemohla vyjádřit – neznala ji, na základě zkušenosti ze zahraničí předpokládala, že Arabové jsou fixováni na mužské potomky a dívky (dcery) je prakticky nezajímají.

Pokud jde o náboženství zmíněných žen, jedna byla zcela zřejmě bez vyznání a druhá byla této kategorii také velmi blízko, ovšem určitý vztah k Bohu nebo k nadpřirozenu se u ní projevoval.

Podle názoru pracovnice přistupujeme všichni k Arabům s často nedefinovanými předsudky. Připouštěla však, že rozdílnost kultur obou snoubenců může způsobit, že manželství mohou být dysfunkční a osobně by asi nedoporučovala svým klientům uzavřít smíšená manželství s osobou jiného vyznání. Rozhodně by nedoporučovala ženě následovat muslima do země, z níž pochází. Důvodem k tomuto doporučení jsou prý životní zkušenosti její přítelkyně. Pracovnice Poradny pro ženu v tísní sdělila, že zmíněná přítelkyně odjela do země muslima, a přesto, že měla pocit, že je psychicky i teoreticky připravena na to, co ji bude očekávat, stále ji prý stresoval kontrast mezi sociální rolí muže a ženy, který je v muslimských zemích velice výrazný. Těžko si prý zvykala na to, že žena je povinna otevřít muži dveře, nikdo jí nepodá ruku, v restauracích má vyhrazené své místo a jinam nesmí a pokud některou z těchto povinností poruší, je okamžitě vykázána.

Pracovnice chápe to, že české ženy se muslimům mohou zdát velice, a některým až příliš, samostatné. Tvrdí, že je obrovský rozdíl mezi partnerským předmanželským vztahem dvou osob s různým vyznáním a smíšeným manželstvím. V partnerském vztahu může samostatnost nemuslimské ženy muslimskému partnerovi velice vyhovovat až imponovat, v manželském vztahu při každodenním styku manželů může docházet naopak k tomu, že se samostatnost ženy stává nepřekonatelnou překážkou. Stejně tak vlastně pro ženu nemuslimku je vztah s přítelem (partnerem) muslimem zcela odlišný než manželství s mužem muslimského vyznání.

Během rozhovoru zmínila názor, který si prý přečetla v článku Tomáše Halíka, že rozdíl mezi islámem a křesťanstvím je v zásadě v tom, že islám má své velice striktní předpisy, které musí muslimové dodržovat, zatímco křesťanství je postaveno na svobodě a svobodomyšlnosti, což se může právě stávat hlavním rozdílem a velice působit na životy lidí.

Vyjádřila názor, že je nepravděpodobné, aby některý z jejích kolegů měl v evidenci podobné manželství. Tak jako řada z jejích kolegů se domnívala, že smíšená manželství v kombinaci muslim a Češka se vyskytují především na území Prahy a blízkém okolí.

Poradna pro matky, kterou jsme navštívili, nemá v evidenci žádného člena smíšeného manželství, jenž by se na ně obrátil s prosbou o pomoc či radu.

Z šetření mezi pracovníky institucí vyplynulo, že instituce na území Plzně mají s problematikou smíšených manželství námi sledovaného typu jen malou zkušenost. Nelze z toho vyvozovat, že by tato smíšená manželství žila ve větší harmonii než ostatní, ale můžeme pouze konstatovat, že se taková manželství na poradny a další organizace zabývající se péčí o migranty nebo osoby, které mají potíže v manželství, téměř neobracují. Pokud hledá někdo z rodiny pomoc, je to buď žena nebo dítě, nikoli však muž, manžel. Rodina, rodinný život a hodnoty, jež se k této oblasti váží, jsou pro muslimy velmi citlivým a privátním tématem. Výzkum potvrdil, že o problémových

rodinách a dysfunkcích, které mohou vznikat v nábožensky smíšených manželstvích, nechtějí otevřeně hovořit často nejen jednotliví muslimové, jež se zde oženili, ale ani představitelé společenských a kulturních institucí, které mají blízko k islámu a arabskému světu.

Interview s institucemi naznačily, že nedostatek zkušenosti s páry tohoto typu a nedostatek dostupné literatury k tématu vede k tomu, že i odborníci na manželské soužití spíše odhadují, jaké vztahy v rodinách zmíněného typu panují a k jakým konfliktům by zde mohlo docházet. Při odhadování potenciálních konfliktů v nábožensky smíšených rodinách používají spíše analogii a někdy zprostředkovanou zkušenost ze svého okolí než odborně zpracované scénáře. Analogie pak mísí se stereotypem muslima, především Araba, v českém prostředí. Pokud některý z respondentů projevil v dané problematice hlubší znalosti, byla jeho zkušenost zprostředkována ze zahraničí.

Z rozhovorů vyplynulo, že je nutno předpokládat, že manželství zmíněného typu klade vysoké nároky na osobnost partnerů nejen proto, že mají odlišná kulturní zázemí, ale i z toho důvodu, že většinou nemohou očekávat podporu ze strany rodičů. Rodiče cizince muslimského vyznání většinou nežijí na území České republiky, manželé českého partnera jsou velmi často od počátku proti uzavření sňatku a přispívají k vytváření společenského klimatu, které může způsobit rozpad manželství.

Výsledky rozhovorů s respondenty ze smíšených manželství

V této části textu představujeme patnáct modelových rozhovorů, v nichž se partneři smíšených manželství nebo jejich děti vyjadřovali ke kvalitě a funkčnosti manželství, případně k dalším okolnostem soužití.

Respondent č.: 1

Pohlaví: Muž

Věk: 26 let

Rozhovor proběhl v restauraci v centru města Plzně. Respondent poskytoval informace ochotně, pokud na některou z otázek odpovědět nechtěl, bez vytáček nás na to upozornil a přešlo se plynule na otázku další. Opakovaně bylo zapotřebí zdůraznit, že anonymita rozhovoru je zaručena, jeho obava však byla znatelná i přes tato upozornění. Dotazovaný se často rozhlížel po ostatních hostech restaurace, zda někdo jeho odpovědi neposlouchá, také hlasitost odpovědi u některých "rizikových" otázek rapidně klesala.

Otec respondenta pochází z Izraele, matka je Češka. Otec a matka se vzali v roce 1973. Respondent se narodil v Československé socialistické republice v roce 1975 a dostal arabské křestní jméno a považuje se za Palestince. Vyznáním je muslim. V roce 1978 odjel s rodiči do Izraele, kde nastoupil na arabskou základní školu a pokračoval na střední škole typu našeho gymnázia.

V roce 1990 se vrátil i s rodiči zpět do České republiky. Po návratu se setkání s realitou jevílo jako velmi příznivé, byl plný nadšení. Měl především radost, že unikl školním povinnostem, jež v Izraeli měl. Později následoval nepříjemný šok. Byl přinucen nastoupit do osmé třídy základní školy, protože české úřady neakceptovaly střední školu studovanou v Izraeli. Ve škole se objevily jazykové problémy. Český jazyk moc neovládal, starosti mu dělalo hlavně rozlišování "vy" a "ty". Chtěl vydělávat peníze, ale byl příliš mladý na to, aby začal pracovat. Po absolvování osmé třídy základní školy nastoupil na střední odborné učiliště a vyučil se v oboru kuchař – číšník. Po vyučení začal studovat hotelovou školu, po jednom roce ale studium ukončil.

Poprvé se oženil s Češkou. Jedná se tedy o druhou generaci smíšeného manželství v jeho rodě. Pracoval v restauraci. Narodila se jim dcera, která dostala arabské jméno. Dceři umožnil, aby si vybrala náboženské vyznání sama, neboť se narodila v České republice. Sám pro sebe ji však bere jako muslimku. Manželé odjeli na rok do Izraele, kde manžel pracoval, a jak sám říkal, „vydělával peníze“, zatímco manželka byla v domácnosti. Respondent uváděl, že si užívala volna.

Po návratu do České republiky respondent využil zkušeností získaných během vyučení a praxe v pohostinství a založil si vlastní restauraci. Rok po návratu do Čech se rozvedl. Uvedl, že manželce nevyhovovaly české poměry (i když byla Češka). Po rozvodu, kvůli osobním problémům spojeným s rozvodem, které blíže nespecifikoval, prodal restauraci a odcestoval do Tuniska.

V Tunisku začal opět podnikat v gastronomii a znovu se oženil, tentokrát s Arabkou. Jeho manželka toužila po přestěhování do Evropy, a tak se opět vrátili do České republiky. Po několika měsících pobytu v České republice se znovu rozvedl.

Plány do budoucna zatím nemá jasné. Vzhledem k již absolvovaným životním zkušenostem si raději nic neplánuje. Zatím ani neví, zda zůstane v České republice a v Plzni, nebo se odstěhuje.

Respondent č.: 2

Pohlaví: Muž

Věk: 55 let

Rozhovor byl zprostředkován respondentem číslo 1. Respondent je otcem respondenta 1. Interview proběhlo také v restauraci centru města, tedy na "neutrální půdě". Respondent pochází z Izraele a do Československa ho přivedla možnost studovat v Praze mezinárodní právo v anglickém jazyce. Čtrnáct dní po příjezdu do Československa strávil spolu s dalšími zahraničními studenty na internátě, kde probíhal intenzivní kurs, jehož cílem bylo studenta všeobecně seznámit s životem v Československu.

Respondent vzpomíná, že ho Češi přijali dobře, bez rasistických předsudků nebo dokonce útoků. Myslí si, že lidé, kteří obviňují Čechy z rasismu, tak činí z politických důvodů.

V roce 1972 se seznámil se svojí budoucí manželkou, po roce se s ní oženil a v roce 1975 se jim narodil syn, který dostal arabské křestní jméno.

Domnívá se, že ve státě, kde žijí jakékoliv národnostní menšiny, se vždy vyskytuje nějaký problém. Uvedl, že horší nebo odměřené chování Čechů vůči muslimům či arabským cizincům pramení pouze z neznalosti rozdílných kulturních návyků. Rozdíl v chování vyplývá z ekonomických podmínek a podnebí.

Rozdíl mezi Izraelem a Českou republikou vidí v tom, že v Izraeli je jinak uspořádán společenský život a je zde jiný denní režim. Jako příklad uvádí, že v Izraeli jde tradičně po 19 hodině celá rodina ven a děti si mohou hrát venku až do 22 hodin. Mohou být hlučné a nejsou prakticky nijak omezovány ve své činnosti, což Češi neznají a většinou to neumějí pochopit ani respektovat.

Respondent uvedl, že Čechy považuje za milé lidi, kteří chtějí poznávat islám. Usuzuje tak z toho, že se ho vždy na islám ptají. Myslí si, že Češi, kteří více cestují, jsou upřímnější a otevřenější.

V roce 1978, po dostudování práv na vysoké škole, se i s rodinou vrátil do Izraele. Říká, že v Izraeli žije mnoho cizinek. Nedělá jim to problémy, dovedou se přizpůsobit, ale se ženami z východního bloku to nebylo tak jednoduché. Respondent projevil názor, že nebyly připraveny na život mezi Palestinci a neměly znalosti o místním, izraelském, způsobu života. Říkal, že tím mohou poškodit svého muže, protože chtějí žít na Středním východě jako ve svém rodišti.

V roce 1990 se i s rodinou navrátil do České republiky. S manželkou, Češkou, se kterou se oženil v roce 1973, žije i nadále.

Respondent č.: 3

Pohlaví: Žena

Věk: 49 let

Rozhovor byl zprostředkován respondentem číslo 1. Respondentka číslo 3 je matkou respondenta číslo 1 a manželkou respondenta číslo 2.

Respondentka je české národnosti, narodila se v Mariánských Lázních a vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze.

V roce 1972 se seznámila se svým budoucím manželem. Svatba se konala v roce 1973, roku 1975 se jim narodil syn.

Po dokončení studií obou manželů odjeli v roce 1978 do Izraele. Respondentka uvedla, že po teoretické stránce byla na budoucí život v Izraeli trochu připravená, přesto po příjezdu

narážela na určité problémy. Nejhorší pro ni prý bylo naučit se jazyk a pochopit mentalitu jiné kultury. Problémy jí také dělalo jídlo a stolování.

Při rozhovoru respondentka uvedla, že v Izraeli jsou lepší mezilidské vztahy a společenský život než v České republice, lidé jsou mnohem přátelštější. Je tam naprosto běžné, že spřátelené rodiny spolu jezdí pravidelně na výlety, kempovat, často se navštěvují apod.

Po návratu do České republiky v roce 1990 se cítí osamocená. Češi jsou daleko větší samotáři. Chtěla by se proto vrátit do Izraele.

V Izraeli z náboženství vyplývají pro obyvatele povinnosti související s rodinnými vztahy - některé věci jsou pevně dané. Život musí mít určitý řád, děti vědí, co smí a co ne. Respondentka říká, že každému se přeje jen to hezké. Muslimské vesnice jsou podle jejího názoru v Izraeli více ortodoxní než města. Žena nemusí být stejné víry jako manžel, ale formálně musí přizpůsobit chování místním zvyklostem.

Respondent č.: 4

Pohlaví: Muž

Věk: neuvedl

Respondent je vysokoškolsky vzdělaný. Interview poskytoval spíše neochotně. Na každý dotaz odpovídal spíše všeobecně a nekonkrétně. Většinu dat, které jsme zjistili, bylo zapotřebí doplnit informacemi získanými během dlouhodobé známosti s respondentem. Rozmluva probíhala v respondentově kanceláři. Přes dlouholeté přátelství odmítl, abychom se s otázkami obrátili na jeho manželku či děti.

Respondent uváděl, že je původem Peršan. Pochází z Íránu. Kdy přicestoval do České republiky, neuvedl. Je nám známo, že v Čechách pobývá minimálně od roku 1992. Z jeho chování lze usuzovat, že je velmi vzdělaný.

Respondentova manželka je Češka a v současné době mají sedm dětí. Nejstaršímu synovi je dvacet let. Děti musí být ve škole vynikající za jakýchkoliv podmínek. Jsou vedeny velice přísně. Státní občanství nám nesdělil, děti mají arabská jména. Je na ně, na chlapce i dívky, velice hrdý. Manželství je bezproblémové, ale je zcela zřejmé, že respondent je "hlavou rodiny". Děti a manželka se řídí jeho přáními, která jsou prosazována sice zdvořile, ale důsledně.

V Čechách žije i respondentův otec. Zda žije i on ve smíšeném manželství, nám respondent nesdělil. V Plzni podniká a postupně se mu podařilo vybudovat velkou firmu s mezinárodní působností. Začínal jako malý podnikatel s malou firmičkou, kde byl jediným zaměstnancem. Na vizitce má uvedeno jméno v anglické verzi, ale oslovovat se nechá i českou variantou.

Nesdělil, proč přicestoval do České republiky. Tvrdí, že je spokojen s poměry v Čechách a ve smíšených manželstvích nevidí problém. Na otázku, zda je muslim, neodpověděl. Ze známosti víme, že je buď muslim, nebo vyznavač pársismu.

Na otázku, zda jsou smíšená manželství v kombinaci muslim/ka –Čech/ška problematická, nám řekl, že nijak výrazně. Příklad to k nesmíšeným manželstvím.

Respondent č.: 5

Pohlaví: Muž

Věk: 56 let

Vzhledem k dlouholeté známosti respondenta s jedním z navrhovatelů projektu se odpovědím na dotazy vůbec nebránil. Rozhovor probíhal doma u respondenta, kromě tazatelů a dotazovaného nebyl nikdo přítomen. Celá rozmluva probíhala v příjemné atmosféře, dotazovaný odpovídal prakticky na vše, na co jsme se zeptali.

Respondent pochází z Iráku. Do Čech přijel v roce 1964. První pocity z Československa byly hrozné, a to hlavně proto, že měl o této zemi předem velmi málo informací, věděl pouze něco o Praze. První dva měsíce pobytu strávil v Mariánských Lázních, kde získal základní informace o Československu, české kultuře, lidech a jazyce.

Vystudoval plzeňskou Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy. V roce 1965 se oženil s českou dětskou lékařkou, s níž stále žije a mají spolu dvě děti, syna a dceru. Syn má arabské křestní jméno, dcera má české.

Nikdy prý neměl v naší zemi žádné problémy, nikdy se nesetkal s žádným rasistickým projevem, naopak považuje Čechy za příjemný národ. Dodává, že se mu vždy velice líbily Česky.

Po příjezdu bydlel nejdříve na koleji, později s manželkou ve vlastním bytě. Neví o tom, že by proti němu manželčiny rodiče někdy něco měli, říká, že proti zeťovi-muslimovi nijak výrazně neprotestovali.

Se svou rodinou v Iráku udržoval dlouhá léta kontakt pouze prostřednictvím dopisů. Od roku 1989 za něj někdo z rodiny každý rok do České republiky přijede. Respondent do Iráku vycestoval pouze dvakrát, poprvé až po roce 1989.

Po ukončení studia medicíny nevěděl, zda v Čechách zůstane natrvalo, ale vzhledem k tomu, že si chtěl doplnit potřebné atestace, zdržet se zde musel. Navíc se narodilo druhé dítě a podařilo se mu získat pracovní povolení.

Vyznáním je muslim, původně ší'ita, ale nyní, jak říká, se mezi muslimy prakticky počítat nemůže, neboť se nemodlí, pije alkohol, jí vepřové maso. Dal by se označit za nepraktikujícího muslima.

Jeho děti jsou zřejmě bez vyznání. Českou republiku bere za domov, za svoji druhou vlast. Je jedním ze zakladatelů Sdružení občanů pocházejících z arabských států, jehož cílem je seznámit české občany s arabským světem, historií, tradicemi a islámem. Od roku 1993 má státní občanství České republiky.

Svoje manželství nepovažuje za konfliktní. Vyhovuje mu.

Respondent č.: 6

Pohlaví: žena

Věk: 24 let

Setkání s touto respondentkou jsme si zprostředkovali sami, jedná se o naši spolužačku. Sešli jsme se v kavárně ve středu Plzně.

Původně byla ochotna poskytnout více informací, ale po rozmluvě s manželem názor změnila.

Respondentka se narodila na Plzeňsku, je manželkou respondenta číslo 7. Vystudovala Západočeskou univerzitu v Plzni, Fakultu humanitních studií. V roce 2001 se po dlouholeté známosti provdala za muže pocházejícího z Iráku.

Od absolvování vysoké školy je nezaměstnaná a stejně jako její manžel má se získáním pracovního místa problémy. Pracovat by chtěla, sice ještě nemá představu, co by mohla a chtěla dělat, ale rozhodně nechce být ženou v domácnosti, jak by si to zřejmě představoval její muž.

S manželem doma mluví anglicky, takže je vždy ráda, má-li možnost si s někým popovídat česky. Bydlí v Plzni, ale manžel občas cestuje a na tuto dobu se respondentka stěhuje ke svým rodičům, kteří žijí na venkově poblíž Plzně.

Rodiče respondentky se sňatkem zřejmě souhlasili nebo alespoň nahlas protest nevyslovili.

Respondentka odmítá s manželem odjet do jeho rodné země, i když ji k tomu přemlouvá. O důvodech nebyla ochotná mluvit.

Respondent č.: 7

Pohlaví: Muž

Věk: 36 let

Absolvent plzeňské Lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Setkání s ním zprostředkovala jeho manželka, respondentka č. 6. Nejdříve se s námi vůbec nechtěl sejít, potkali jsme se však náhodou, a tak nám pár minut věnoval. Rozhovor probíhal v prostorách Státní vědecké knihovny.

Na otázky odpovídal neochotně. Tvrdil, že téma, na něž je výzkum zaměřen, je ryze soukromé a nikomu do toho nic není.

Respondent pochází z Iráku. Vystudoval v Plzni Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy. V roce 2001 se po dlouhodobé známosti oženil s Češkou.

Od absolvování vysoké školy v září 2000 je nezaměstnaný. Měl by sice možnost práci získat, ale překážkou je chybějící zkouška z českého jazyka, kterou se mu již po několikáté nepodařilo složit. Chce se vrátit do Iráku, protože tam by mohl začít pracovat. Vlastní v Iráku dům, měl by tam kompletní rodinné zázemí, takže by tam mohl začít pracovat ihned. Jenže manželka odmítá Českou republiku opustit.

S okolím sice respondent komunikuje česky, ale občas má problém s nalezením vhodného českého výrazu, proto prokládá češtinu anglickými slovy.

Respondent č.: 8

Pohlaví: Muž

Věk: neuvedl

S respondentem nás zkontaktoval respondent č. 5. Rozhovoru se zpočátku bránil, s odůvodněním, že nemá čas si s námi povídat, že na jeho osobě není nic zajímavého, že si ze svého příchodu do ČSSR nic nepamatuje. Po chvíli nezávazného rozhovoru se nám podařilo získat následující informace.

Respondent pochází z Jemenu. Před příchodem do Československa o místní situaci nic nevěděl. Měl jen něco málo informací o Praze. Po příjezdu strávil jeden školní rok v Pardubicích, kde absolvoval jazykovou přípravu. Vystudoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Plzni. V Plzni se také oženil a s manželkou mají dvě děti (pohlaví, věk a další informace o nich se nám nepodařilo zjistit).

Před příchodem do Československa neměl mnoho informací o komunismu a životě v něm, takže konfrontace s realitou později negativně ovlivnila jeho pohled na český stát. Přes to, jak dlouho už v naší zemi žije, jsou pro něj Češi stále cizinci.

Považuje se za "polovičního muslima", protože dodržuje jen některé z náboženských předpisů.

Neví, co bude dál, zda-li se vrátí nebo zůstane. Chce žít tam, kde budou lepší podmínky.

Ke svému soukromému životu se nevyjadřoval, žádné problémy v manželském soužití neshledával.

Respondent č.: 9

Pohlaví: žena

Věk: 28 let

Schůzka byla zprostředkována jednou z našich spolužáček. Respondentka se rozhovoru vůbec nebránila, ale vlastně nás příliš nepustila ke slovu. Našich otázek se v podstatě nedržela, spíše nám vyprávěla o životě v Dagestánu a důvodech jejího odchodu. Rozhovor se uskutečnil v bytě respondentky.

Respondentka pochází z Dagestánu a do České republiky přijela jako imigrant z obavy před čečenským konfliktem. Její otec je Dagestánek islámské víry, matka je Ruska. V Dagestánu žije 37 národností, z nichž většina vyznává islám. Dagestánští muži, muslimové, si často berou manželky z Ruska, ale obráceně je to téměř vyloučené.

Má dvě děti. Její první manžel zemřel. V České republice se znovu vdala za Čecha; sňatek nebyl uzavřen v Plzni.

Podle jejího názoru se víra v islám projevuje jinak, než se obecně myslí. Jde spíše o zvyk, o určité specifické drobnosti. Ona je sice muslimka, ale nepraktikující. Nemodlí se.

Při rozhovoru uvedla, že v posledních letech se poměry v Dagestánu dost uvolnily. Ve městě jsou na tom ženy z hlediska svého postavení stejně jako v Evropě, ale vesnice jsou ještě ortodoxní. Přesto je to tam jiné než na Blízkém východě. Šátky u žen nejsou povinné, vzdělávání se ženám neupírá; ona sama vystudovala vysokou školu. Přes to všechno by se do Dagestánu vrátit nechtěla, je v České republice spokojená, nemá žádné problémy ani zkušenosti s rasismem.

Manželské soužití s Čechem považuje za bezproblémové.

Respondent č.: 10

Pohlaví: Muž

Věk: 58 let

Kontakt na tohoto respondenta nám předala další z našich spolužaček. Respondent se s námi odmítl setkat, ale souhlasil s tím, že vyplní naše připravené dotazníky, které mu budou předány přes prostředníka (tj. spolužačku). Nejdříve respondent přislíbil, že naše dotazníky vyplní nejen on, ale také ostatní členové jeho rodiny a předá je také svým přátelům, kteří rovněž žijí ve smíšených manželstvích. Nakonec dotazníky vrátil zpět vyplněné jím a jeho dětmi a ostatní prázdné, s odůvodněním, že manželka neměla čas ho vyplnit a jeho přátelé by na otázky odpověděli úplně stejně jako on.

Tento respondent pochází z Iráku. Do ČSSR přijel v roce 1962 studovat. Přišel s představami, že vystuduje a vrátí se domů. Absolvoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Plzni. Tvrdí, že mu cesta do Československa vzala domov, ale přinesla nový.

Do Čech jel jen s malými představami, do čeho přichází. Bylo mu pouze jasné, že přichází do zcela jiné kultury. Jeho první postřehy po příchodu do Československa byly, že přijel do chudé země budující socialismus.

Většina věcí se mu v Československu líbila, proto tu zůstal. Hlavní rozdíl mezi Irákem a Českou republikou vidí v rodinných vztazích, které jsou v Iráku vřelejší.

Je si jist tím, že udělal dobře, že přijel do České republiky. Kdyby měl cestu absolvovat znovu, zřejmě by si vybral opět Čechy.

S manželkou se seznámil při studiu vysoké školy. Po dvouleté známosti se s ní oženil a dnes mají dvě děti. Syn (arabské křestní jméno) se narodil roku 1966, dcera (české křestní jméno) roku 1971. Ani rodiče arabského partnera, ani rodiče české partnerky nebyli ze svatby nadšeni.

Respondent nikdy nepřemýšlel o tom, že by se vrátil do Iráku. Zvláště v současné době to podle jeho názoru nepřichází v úvahu.

Je muslim, ale už dlouho tak nežije. Nemodlí se a nedodržuje řadu dalších povinností muslima. Patří mezi nepraktikující muslimy.

Svoje manželství nepovažuje za problémové.

Respondent č.: 11

Pohlaví: Muž

Věk: 34 let

Syn respondenta číslo 10 a bratr respondentky č. 12. Narodil se v České republice. Respondent odpověděl písemně, pomocí dotazníku, který mu předal otec.

Vystudoval Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy v Plzni, je svobodný. Křestní jméno má arabské, po otci.

Nikdy nezažil od svého okolí negativní reakce proto, že jeho otec je z arabské země a je muslim. On sám je bez vyznání. Otec ho nikdy nepřesvědčoval, aby začal praktikovat islám, přesněji řečeno o tom nikdy moc nemluvili. Doma se vždy komunikovalo česky, zná jen několik arabských výrazů.

Nikdy nebyl v zemi, odkud otec pochází, ale rád by se tam někdy podíval. V současnosti o tom však neuvažuje. Zná jen několik otcových příbuzných, kteří přijeli na návštěvu do České republiky.

Soužití rodičů mu nepřipadalo jako problémové.

Respondent č.: 12

Pohlaví: žena

Věk: 30 let

Jedná se o dceru respondenta číslo 10 a sestru respondenta č. 11.

Respondentka má středoškolské vzdělání, je vdaná a má čtyřletého syna. Dostala české křestní jméno.

Všichni její přátelé, příbuzní i další okolí vědí, že otec je původem z Iráku, nijak však na tuto skutečnost nereagovali.

Je bez vyznání. Rodiče ji doma učili česky, arabsky umí jen velice málo. Sama se o tuto řeč zajímala a požádala otce, aby ji něco naučil. O islámu si přečetla mnoho informací, ale nevzpomíná si, že by otec dodržoval islámské zvyky a zásady. Nikdy ho například neviděla, že by se modlil.

V otcově rodné zemi nikdy nebyla, zná ji pouze z vyprávění a zná jen některé z otcových příbuzných.

Rodinné soužití rodičů nepokládá za problémové a nemá pocit, že by se do něho náboženství, resp. původní náboženství, otce nějak výrazně promítalo.

Respondent č.: 13

Pohlaví: žena

Věk: 37 let

Rozhovor proběhl v kavárně v centru Plzně. Nejprve se rozhovoru bránila, nakonec se uvolila promluvit si s námi. Během rozhovoru především vzpomínala na domov a vracela se tématicky stále k životu ve své rodné zemi. Respondentka pochází z Afghánistánu. Vystudovala ekonomii na univerzitě v Praze, kde se seznámila s budoucím manželem, tehdy také studentem. Její rodina prý byla natolik liberální, že jí dovolila vdát se za muže podle vlastní volby, což je v Afghánistánu neobvyklé. Po patnácti letech manželství mají čtyři děti. Respondentka sama je nejstarší ze sedmi dětí, což je v afghánských rodinách průměrný počet.

Během rozhovoru respondentka především vzpomínala na domov. Uvědomuje si, jak je vděčná rodině, že měla možnost studovat, protože v Afghánistánu umí číst a psát pouze 15% žen. Vzdělávání dívek bylo prioritou pouze v elitních rodinách žijících ve větších městech. Je velice šťastná, že odešla ze své země, ačkoliv tak opustila celou svou rodinu. Od uzavření manželství byla v Afghánistánu pouze jednou, nyní žije v Plzni a o rodině má velmi málo zpráv.

Před příchodem do Československa neměla o životě tady žádné informace, ale jakmile se s naším stylem života seznámila, byla mile potěšena. Od příchodu do Čech přestala žít jako muslimka. Vždy nenáviděla burkhu, čili povinný oblek zahalující od hlavy až k patě, a je nadšená, že ji tady nemusí nosit. Opět vzpomínala na Afghánistán, kde ženy burkhu nosit musí a jejich manželé na tom trvají, protože kdyby ženy chodily bez burkhy, říká se, že by tím zostudily celou rodinu. Sestře respondentky bude brzy čtrnáct let, což je věk, kdy se oficiálně stane dospělou a to znamená, že bude muset chodit zahalená. Respondentka říká, že je to velmi těžký přechod, ruší se tím veškerá dětská svoboda.

Způsob života v České republice se jí líbí a je velice ráda, že žije právě zde. Pokud by si měla znovu vybrat, přijela by prý opět do ČR. Manželovi rodiče, ale i všichni přátelé a známí se k ní chovají velice hezky, nikdy jí nedali ani náznakem najevo, že je cizinka a v podstatě jí všichni nahradili její původní rodinu, která je daleko. Jak sama říká, po odchodu

z Afghánistánu se uzavřela jedna kapitola jejího života a příchodem do Československa otevřela nová, a jak celá léta cítí, lepší.

Respondent č.: 14

Pohlaví: žena

Věk: 25 let

Rozhovor proběhl v bytě u rodičů respondentky. Respondentka a její manžel se před několika měsíci vrátili z několikaměsíčního pobytu v Anglii. Manžel respondentky nebyl přítomen, proto nebylo možné rozhovor uskutečnit také s ním. Respondentka se rozhovoru příliš nebránila, byla ráda, že se někdo o život muslimů zajímá, byla velice sdílná. Své názory měla pevné a nezvratné, často se stalo, že odpovědi „utekla“ od tématu a začala opět rozebírat své myšlenky, postoje a názory.

Se svým manželem se seznámila při studiu lékařské fakulty v Plzni, roku 1996. Do té doby o islámu nic nevěděla, pouze si dělala závěry z informací okolí, pověr, teroristických činů a také filmu 'Bez dcerky neodejdu'. Neměla o Islámu moc dobré mínění.

Po narození byla pokřtěna v kostele, což je rodinná tradice, udržovaná i přesto, že nikdo z příbuzných není věřící a víra se v rodině nepraktikuje. Na gymnázium sice v rámci literatury četli Bibli, příběhy se jí velice líbily a věřila jim, ale křesťanskou morálkou se v životě neřídila. Přestože celý život říkala, že v Boha nevěří, občas se k němu modlila a následně mu děkovala.

Po seznámení se svým spolužákem, pocházejícím z Alžírsko, se začala zajímat o islám. Jejich vztah rodina příliš nepřivítala, barva pleti jejího přítele a země původu se jim moc nelíbila, takže když v roce 1997 oznámili datum svatby, nebyla rodina vůbec nadšena. Po prvním šoku z této zprávy přišlo na řadu přemlouvání, ale nakonec se rodiče s jejím rozhodnutím smířili a dokonce si jejího nastávajícího oblíbili. Ale i tak nikdo neskrýval obavy a jejich manželství okolí sledovalo více než ostatní. Všechny rozpory mezi nimi připisovali na vrub rozdílným kulturám, výchování a víře.

Nikdo také nedokázal pochopit, že několik týdnů po svatebním obřadu na pražské radnici respondentka souhlasila se svatebním obřadem v mešitě na Praze 4. Stále na ně většina okolí hleděla jako na něco zvláštního.

Dva roky po svatbě, v roce 1999, navštívili manželovu rodnou zemi, čemuž opět předcházely obavy ze strany rodiny a přátel, zase ji všichni odkazovali na film Bez dcerky neodejdu.

Ačkoliv už po seznámení se jí manžel snažil o islámu něco vysvětlit a přiblížit jí ho, stavěla se vždy do opozice, poukazovala na různé věci, které muslimové dělají, řada věcí jí přišla směšná (zahalené ženy, zákaz alkoholu a konzumace vepřového masa) a také ji mnoho věcí rozčilovalo (např. možnost sňatku s větším počtem manželek zároveň). Teprve před odjezdem do manželova rodiště se rozhodla seznámit se s islámem více. Proto přečetla řadu dostupných knih, z nichž ale zjistila pouze několik základních informací.

V Alžírsku byla nadšena z vřelého přijetí rodiny i okolí. Nesetkala se s týráním a utlačováním žen. Velice se jí tam líbilo.

Poté odjeli s manželem na roční stáž do Spojených států amerických, kde se seznámila s Francouzskou, také manželkou Alžířana, která se stala muslimkou. Ta jí vyprávěla různé věci o islámu, odpovídala jí na otázky, půjčila jí řadu knih, aniž by jí prý něco vnucovala nebo ji k něčemu přemlouvala. Respondentka poté začala v USA navštěvovat kurzy arabštiny a lekce Koránu. Rozhodla se také vyzkoušet chodit zahalená (hijab). Nejdříve si připadala zvláštně, ale dnes už ven jinak nevyjde. Po dvou měsících samostudia se rozhodla, prý sama, konvertovat k islámu. Začala se učit súru Fatihu a zkoušela se vedle manžela modlit.

Říká, že ačkoliv si všichni její přátelé myslí, že se stala muslimkou kvůli manželovi, vybrala si svou víru svobodně. Tvrdí, že není žádná chudinka, kterou by manžel k něčemu nutil, to by ji odpuzovalo.

Při pobytu v USA zjistila, že je tam islám velice rozšířen, lidé tam muslimy respektují, žijí vedle nich s úplnou samozřejmostí. V Plzni se mezi jejími známými najdou asi jen tři lidé, kteří ji chápou. Většina si myslí, že „teď ji má manžel tam, kde ji chtěl vždy mít“. S tím respondentka vůbec nesouhlasí. Sama si vybrala víru, k níž se hlásí, která prý na svět přinesla morálku a řád, jí dala nový styl života a celkově jiný pohled na svět a ujistila ji, že její základní priority jsou správné a další si osvojila.

Respondent č.: 15

Pohlaví: muž

Věk: 35 let

Kontakt na respondenta jsme získali od kolegyně studentky, která nám setkání s respondentem zprostředkovala. Nejprve se rozhovoru bránil a tvrdil, že neví, co by nám řekl, ale nakonec souhlasil. Volil setkání s námi v restauraci v centru Plzně.

Respondent pochází z Jugoslávie, kde vystudoval vysokou školu se zaměřením na elektrotechniku. Do České republiky přišel před sedmi lety. Začal zde studovat a rozhodl se zde žít. K rozhodnutí, že zde zůstane trvale, došlo, když se seznámil s českou dívkou, s níž se později oženil.

V České republice se mu líbí. Nemá pocit, že by Češi byli rasisté a tvrdí, že v tomto ohledu ví, o čem mluví, vzhledem k tomu, že pochází z Jugoslávie, kde rasová a náboženská nesnášenlivost přerostla v krvavý konflikt.

Je muslim, ale islám dodržuje jen výjimečně. Alkohol si zcela neodpírá, vepřové maso okusil poprvé v ČR a chutná mu, modlí se velmi zřídka.

S manželkou si o islámu mnohokrát povídali, ale nikdy ji nenutil, aby se stala muslimkou, ani by si to nepřál. Jedním z důvodů je právě fakt, že sám se tohoto náboženství postupně zříká. Čím dál více začíná islám brát už jen jako minulost.

Respondent má s manželkou dvě děti, dcery. Přiznal, že by chtěl ještě další děti, alespoň jednoho syna. Nemyslí si ale, že by pro něj byl potomek mužského rodu víc než dívka. Pokud syna mít nebude, nevadí mu to. Bude všechny své děti milovat stejně, bez ohledu na jejich pohlaví. Touha mít syna je podle něj přáním každého muže bez ohledu na rasu nebo vyznání. Dcery obvykle více tíhnou k matce, k jejím činnostem a zájmům, zatímco synové si více rozumí s otcem. On by tedy rád s někým sdílel své záliby.

Svou rodinu v Jugoslávii od svého odchodu už několikrát navštívil a oni byli také dvakrát v ČR. Přál by si, aby se také přestěhovali do Plzně, ale chápe, že pro ně je domov tam. On sám by se už do Jugoslávie vrátit nechtěl. Má domov zde a je tu spokojený.

Kromě uvedených rozhovorů s respondenty a institucemi jsme uskutečnili i rozhovor se studentem šestého ročníku Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni, který pochází z Libanonu, tedy země, kde má islám velmi silnou pozici. On sám se cítí být muslimem.

Respondent nežije ve smíšeném manželství, ale přislíbil nám kontaktovat své přátele muslimy, kteří si v Plzni vzali Češky. Navíc se také vyjádřil k problematice smíšených manželství s muslimem či muslimkou. Vzhledem k tomu, že, jak nám oznámil, zná více takovýchto rodin, považujeme jeho názor za vhodný k zaznamenání a uvedení.

Respondent nám sdělil, že on sám nezná problematiku smíšené manželství v kombinaci muslim/ka – Čech/ška. Nemyslí si, že by měl být tento typ manželství problematictější než jiný. Vyslovil názor, že v Plzni je málo smíšených manželství s muslimem a že by bylo vhodnější zaměřit se na Prahu, kde žije muslimů daleko více. Byl ochoten pokusit se zprostředkovat nám další kontakty na respondenty, kteří by projektu vyhovovali. Později, po 11. září 2001, od tohoto přislibu odstoupil. Navíc nás varoval, že jde o citlivé téma, o kterém muslimové neradi mluví. Tvrdil, že smíšená manželství s muslimem jsou bezproblémová a ani děti nemají potíže s tím, že jeden z jejich rodičů je cizinec. Když jsme se ho otázali na problémy s legislativou a sociálním zabezpečením v České republice, má pocit, že je zde vše v pořádku, nevidí nikde žádné závary.

Na dotaz ohledně samostatnosti českých žen, která může vadit mužům z islámské kultury, řekl, že to je trochu problém, ale ne velký a nepřekonatelný.

Závěr

Provedené rozhovory dokumentují, že i v podmínkách České republiky může muslimské náboženství vystupovat v řadě podob. Jeho nositelé pocházeli ze zemí kulturně velmi rozdílných, jako byl Dagestán, Jugoslávie, Alžírsko, Izrael, Irák, Írán nebo Afghánistán. Islám propojuje velmi odlišné kultury s diferencovanými zvyky a normami chování. Proto i kulturní habitus, který partner nebo partnerka z islámského světa přinesou do manželství, může být velmi různorodý.

V úvodu práce jsme na základě dat Fondu ohrožených dětí – Plzeň ad hoc stanovili hypotézu, že muži-muslimové mají v naší společnosti ztížený přístup k realizaci naučených kulturních kódů. Část z nich se váže na úlohu muže a ženy při zabezpečování chodu rodiny, kdy manžel nemá výsadní roli v jejím ekonomickém zajištění a role muže a ženy při výchově dětí a při rozhodování o chodu rodiny jsou ve větší míře komplementární, než je tomu v muslimské domácnosti. Vyslovili jsme domněnku, že muslimští muži tuto realitu nemusí být připraveni psychicky zvládat a vzniklé trauma mohou kompenzovat domácím násilím. Uvažovali jsme o tom, že soužití partnerů ve sledovaném typu manželství je náročné, neboť muslimští muži nemohou v českém prostředí plně realizovat svoji úlohu hlavy rodiny a ženy jen stěží mohou plnit očekávání muže. Tato hypotéza se potvrdila při výzkumu v plzeňském prostředí jen z malé části. Jen velmi málo sociálních institucí, které pomáhají při manželských krizích, má ve své databázi zkoumané typy manželských párů. Tato skutečnost naznačuje, že manželské problémy nejsou v daných typech smíšených manželství tak frekventované, jak jsme předpokládali. Současně však krizové okamžiky ve smíšených manželstvích daného typu nelze zcela vyloučit. Za důležitý považujeme poznatek, že zkoumané typy manželství při řešení poruch manželského soužití pomoc sociálních institucí zřejmě nevyhledávají a nebo vyhledávají minimálně.

Zvýšená problémovost smíšených manželství námi sledovaného typu nevyplývala ani z rozhovorů s osobami, které v těchto manželstvích žijí. Při našich rozhovorech jsme zaznamenali pouze jeden případ prokazatelně neúspěšného manželství a jeden případ určitého napětí, kdy se aspirace muže a ženy rozcházely. Z těchto případů však nelze vyvodit jednoznačné závěry. Případy odlišných aspirací, manželských krizí a rozvodů jsou běžným jevem i v etnicky a nábožensky homogenních vztazích.

Uskutečněná interview ukazují, že muži, muslimové, jež v České republice zakládají smíšená manželství, často plně nedodržují zásady islámu. Řada mužů, muslimů, upouští během života v České republice od praktikování islámu a přizpůsobují se našemu stylu života a místní kultuře. Zároveň se však muslimští respondenti vždy k islámu i nadále hlásili. Slovo nepraktikující muslim bylo používáno velmi frekventovaně. Je to proto, že příslušnost k muslimské obci nelze změnit praktikováním nebo nepraktikováním islámu. Islám je celoživotním vkladem a měl by se promítat do celého života jedince. Islám není pouze víra, ale také životní styl, islám jsou příbuzenská pouta, politické přesvědčení a v neposlední řadě i rodinný svazek. Pro vztahy v české lokální společnosti i v rodině je signifikantní, že obyvatelé z muslimských zemí často upouštějí od praktikování náboženských zásad. Na druhé straně z povahy tohoto náboženství vyplývá, že jen obtížně mohou obyvatelé z muslimských zemí upustit od toho, aby byli muslimy. Pokud mají děti, tak je také obtížně mohou přestat ve smyslu příbuzenském považovat za muslimy, neboť tím by v logice islámu popírali, že jsou to jejich děti. Děti samotné se však velmi často na islám neorientují, často jim jejich rodič – imigrant o zemi původu

ani neposkytuje informace, neučí je svůj mateřský jazyk. I když otec má v domácnosti rozhodující slovo, při výchově dětí, zejména dívek, se přirozeně uplatňuje matrifokalita. Vzhledem k tomu, že cizinci – muslimové jsou častěji otcové než matky, orientace na českou kulturu v případě lokace rodiny v České republice zcela převládá. Jiná situace ovšem nastává, pokud je dítě alespoň po nějakou dobu vychováno v zemi muslimského partnera, jako tomu bylo v případě respondenta č. 1, který se v Čechách narodil smíšenému manželskému páru, nyní v Čechách žije, část života však strávil v Izraeli a cítí se být muslimem a Palestincem.

Konstatovali jsme, že muslimové mají v Plzni poměrně často trvalá a bezproblémová manželství. Setkali jsme se však s případem, že v okamžiku, kdy partner trval na dodržování islámského práva a zásad, se manželství rozpadlo. U respondenta 1, kde bychom mohli o takové situaci uvažovat, je však třeba brát v úvahu, že prodělal rozvodů několik, včetně rozvodu s Arabkou. Proto zde mohly hrát roli také další, nezjištěné, osobnostní faktory. Je příznačné, že všechny rozvody se odehrály v Čechách, kde je zřejmě tento akt možné uskutečnit snáze než v muslimských zemích.⁷

Smíšená manželství sledovaného typu mohou tedy být při vzájemné toleranci a ústupcích obou partnerů funkční. Oba partneři však řeší celou řadu otázek, jež v jiných typech manželství nevystávají. Manžel-muslim, i v případě trvalého pobytu v České republice, spojuje své děti se svojí zemí původu a se svou náboženskou obcí. Obzvláště jedná-li se o chlapce, které otec preferuje. Tato tenze je patrná v případě respondentů číslo 5 a 10. Děti ze smíšených manželství mají často arabská, resp. islámská, jména, nebo – chlapec má arabské (islámské) jméno a dívka české. Ve většině smíšených manželství, s nimiž jsme se setkali, nebo se o nich dozvěděli z jiných zdrojů, bývá pravidlem, že synové dostávají arabská (islámská) jména.

Velká část smíšených manželství sledovaného typu v Plzni vznikla díky tomu, že partner z muslimské země přijel studovat Lékařskou fakultu UK (často v anglickém jazyce). Řada studentů ze země, kde převládá islám, po absolvování studia váhá, zda-li mají v České republice zůstat, nebo se vrátit zpět do země původu. Jestliže v České republice zůstávají, většinou zde zakládají i rodinu. Velikost rodiny ve většině případů odpovídala českým standardům, v některých případech byla početnější (7 dětí v případě respondenta č. 4; 4 děti v případě respondentky č. 13).

Takřka všichni muslimští respondenti měli před příchodem do Československé či České republiky málo informací o životě a podmínkách v naší zemi. Kontakt s partnerkou byl pro ně velice důležitý, neboť jim zprostředkovával vztah s majoritním obyvatelstvem, o kterém věděl nový příchozí jen velmi málo. Sňatky uzavírali muslimové v České republice po jednom až dvou letech soužití s partnerkou, tedy v době, kdy partnerku měli příležitost již relativně dobře poznat. Přesto si řada párů v této době neujasnila, kde bude chtít žít, zda v zemi partnera nebo partnerky. Zdá se, že právě v této oblasti dochází k určitým neshodám. Manželé se někdy domnívají, že by v zemi původu měli lepší uplatnění, české manželky se naopak odchodu do muslimské země obávají. Je zřetelné, že v této oblasti panuje řada stereotypů, které zřetelně prohloubil film „Bez dcerky neodejdu“, jenž nejen respondenti – neprofesionálové, ale též odborníci z oblasti manželského poradenství uvažují jako reálný odstrašující příklad.

⁷ Islám však rozvod také připouští.

Naproti tomu muslimové, ale i jejich partnerky, jež měly možnost zemi muslimského partnera navštívit a poznat, při rozhovorech často zdůrazňovali, že muslimský svět je přátelštější, otevřenější, sociabilnější, než jaký znají v Čechách. Manželské páry žijí v muslimském světě intenzivnějším společenským životem (ovšem v odděleném světě mužů a žen) a v neustálém kontaktu s příbuznými. Někteří proto zdůrazňovali, že v tomto „přátelském“ světě lze koexistovat jen za předpokladu dodržování zdejších společenských pravidel (zejména respondenti 2 – 3).⁸

V úvodu textu jsme nastínili dílčí hypotézu, že pravděpodobně celá řada příbuzných nesouhlasí s takto uzavřeným manželstvím a funkčnost manželství bude tedy do značné míry záviset na možnosti, aby nukleární rodina mohla fungovat jako samostatný celek. Tato dílčí hypotéza se do značné míry potvrdila. Přibližně polovina respondentů uvedla, že sňatek tohoto typu nebyl v rodině vítán. Respondenti takto hovořili jak o české rodině, tak o rodině muslimské. Muslimské náboženství nezakazuje sňatek muslima s nemuslimskou ženou, pouze sňatek muslimské ženy s nemuslimem (případy muslimek z Dagestánu a Afghánistánu však ukazují, že respondenty v daném případě také nejednaly důsledně), přesto sňatek v řadě případů v rozšířené rodině muslimského manžela nebyl preferován. Navzdory tomu jsme zaznamenali, že kooperace s rozšířenými rodinami existuje. V případě muslimského partnera je však často jen symbolická (několik návštěv za dlouhá desetiletí). Zejména muslimští partneři, kteří uzavírali sňatek v Čechách před rokem 1989, však také často uváděli, že je společenské okolí, včetně rodiny partnerky, přijalo pozitivně. I v případě, že k pozitivnímu přijetí nedojde, nelze na základě našich rozhovorů vyvozovat, že by tato skutečnost měla mít jakýkoli vliv na manželské soužití. Pokud však dochází ke společenské izolaci páru, nároky na bezkonfliktní manželské soužití se zvyšují.

Někteří respondenti upozornili na skutečnost, že partnerský předmanželský vztah se ve sledovaném typu soužití podstatně odlišuje od manželství. Samostatnost a volnost ženy v partnerském vztahu je ze strany muže-muslima často vítána a obdivována. V manželství se však stává nežádoucí a problémovou. Tato okolnost, na niž upozorňují i další práce v pojednávané oblasti (např. Deriánová 2001), by měla být zejména muslimským partnerem dobře zvažena, neboť může být příčinou řady manželských krizí i rozpadu manželství.

Respondenti výběrového souboru byli velmi často vzdělaní lidé, vysokoškoláci, frekventovaně lékaři. Jejich projev byl kultivovaný a podle dostupných informací byly také kultivované vztahy uvnitř rodiny. Autoritářství mužů se v rodinách sice projevovalo, ale symptomy svědčící o domácím násilí jsme u respondentů nezaznamenali. V některých rodinách bylo patrné, že muslimští partneři (partnerky) jsou na své děti velmi hrdí, kladou na ně vysoké nároky a požadavky, svoji vůli prosazují sice nesmlouvavě, ale zdvořile. Z rozhovorů vyplynulo, že společenské okolí má tendenci veškeré konflikty nebo nesrovnalosti v nábožensky smíšených párech v České

⁸ Řada rodilých muslimek však tento „přátelský svět“ ostře kritizuje. Ghada Karmi ve svém textu *Ženy, islám a patriarchalismus*, parafrázujíc Fatimu Mernissi (1975) přímo hovoří o „sexuální (pohlavní) ummě“, tj. obci, jenž je založena na segregaci jednoho pohlaví vůči druhému. „Ženy, členové domácího univerza, jsou předmětem autority mužů, členů univerzální ummy. Separace a subordinace jsou vtěleny do institucí, které prosazují modely nekomunikace a minimalizují vzájemný kontakt mezi členy obou univerz“ (Karmi 1996: 69-70).

republiky přičítat odlišnosti kultur nebo náboženství bez ohledu na to, že zcela stejné konflikty vznikají i mezi nábožensky a kulturně homogenními páry.

Muslimové, kteří s námi prováděli rozhovory, byli hluboce přesvědčeni o tom, že rodinný život se všemi jeho stránkami, včetně konfliktů, je ryze soukromou věcí rodiny a nikdo do něho nemá právo zasahovat. Z jejich reakcí je patrné, že vyhledávat v tomto ohledu pomoc institucí by považovali za nepřípustné. V případě domácího násilí v tomto typu soužití je proto vysoce pravděpodobné, že se pomoci institucí budou dovolávat spíše děti nebo nemuslimský partner(ka) než jeho muslimský protějšek.

Použitá literatura

Akademický slovník cizích slov. Praha, Academia 2000.

Barša, Pavel: Západ a islamismus. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001.

Barták, Jan, a kol.: Encyklopedický slovník. Praha, Odeon 1993.

Beck, Lois: Women in the Muslim World. London, Harvard University Press 1978.

Bečka, Jiří. – Mendel, Miloš: Islám a české země. Praha, Votobia 1998.

Bensimon-Donath, Doris: Un mariage. Bruxelles, Univ. de Bruxelles 1977.

Derianová Lenka: Situace Arabů v Plzni. Praha, Plzeň, Etnologický ústav AV ČR, Západočeská univerzita 2001.

Duě, Andrea – Laboa, Juan Maria: Obrazový atlas dějin křesťanství. Praha, Portál 1998.

Fleissig, Jiří – Bahbouh, Charif: Malá encyklopedie islámu. Praha, Dar ibn Rushd 1993.

Goody, Jack: The European Family. An Historico-Anthropological Essay. Oxford, Blackwell Publishers 2000.

Holub, Milan – Nová, Hana: Zákon o rodině a předpisy související. Podle stavu k 1. 4. 2000 4. aktualizace a doplněné vydání. Praha, Linde 2000.

Hughes, James: Velká obrazová všeobecná encyklopedie. Praha, Svojtka & Co. 1999.

Karmi, Ghada: Women, Islam and Patriarchalism. In: Yamani Mai (ed.): Feminism and Islam. Berkshire, Ithaca Press 1996: 69-85.

Malá ilustrovaná encyklopedie. Praha, Encyklopedický dům 1999.

Kropáček, Luboš: Duchovní cesty islámu. Praha, Vyšehrad 1993.

Křikavová, Adéla – Mendel, Miloš – Müller, Zdeněk: Islám. Ideál a skutečnost. Praha, Panorama 1990.

Lewis, Bernard: Dějiny Blízkého východu. Praha, Lidové noviny 1997. 383 s.

Lewis Bernard – Schnapper Dominique: Muslims in Europe. London, Pinter Publishers 1994.

Madar, Zdeněk a kol.: Slovník českého práva (2. rozšířené a podstatně přepracované vydání podle stavu k 1.1.1999). Praha, Linde 1999.

Mernissi, Fatima: Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in a Modern Muslim Society. Cambridge, Mass, Shenkman Publishing Company 1975.

Miketa, Kamil: Děti unesené navždy. Praha, Sdružení MAC, 1998.

Možný, Ivo: Sociologie rodiny. Praha, Sociologické nakladatelství 1999.

Murphy, Robert F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha, Sociologické nakladatelství 1998.

Pavlincová, Helena: Judaismus, křesťanství, islám. Slovník tří nejvýznamnějších monoteistických náboženství. Praha, Mladá fronta 1994.

Rosaldo, Michelle Zianbatist – Lamphere, Louise (eds): Woman, Culture and Society. California, Standford University Press 1974.

Státy světa. Praha, Fragment 2001.

Úmluva o právech dítěte. Edice světové dokumenty IX. Ostrava. Aries 2000.

Yamani Mai (ed.): Feminism and Islam. Legal and Literary Perspectives. London, Ithaca Press 1996.

Přílohy

Tabulka 2: *Státy, kde více než 80% obyvatel vyznává islám.*⁹

<i>Jméno státu</i>	<i>% obyvatel vyznávajících islám</i>
Afghánistán	Většina obyvatel je islámské víry
Alžírsko	Přes 98%
Ázerbajdžán	Přes 99%, 70% ši'ité, 29% sunnité ¹⁰
Bahrajn	85%
Bangladéš	85%
Džibutsko	94%
Egypt	94%
Gambie	90%
Guinea	85%
Indonésie	87%
Irák	96%
Irán	Více než 99%
Izrael	Všichni Arabové vyznávají islám
Jemen	Převažující náboženství islám
Jordánsko	Prakticky všichni obyvatelé jsou islámské víry
Katar	Převažující náboženství islám

⁹ Pramen údajů: kol.aut.: Státy světa. Praha, Fragment 2001. 424 s. 1. Vyd.

Kazachstán	Převažující náboženství islám
Komory	99%
Kuvajt	Převažující náboženství islám
Kyrgyzstán	Převažující náboženství islám
Libye	97%
Maledivy	Převažující náboženství islám
Mali	90%
Mauretánie	99%
Nigérie	81%
Omán	86%
Pákistán	97%
Saúdská Arábie	99%
Senegal	90%
Somálsko	99%
Spojené arabské emiráty	95%
Sýrie	90%
Tádžikistán	Převažující náboženství islám
Tunisko	98%
Turecko	99%
Turkmenistán	Většina obyvatel sunnité, někdy obohaceno místním náboženstvím
Uzbekistán	Převažující náboženství islám

Tabulka 3: *Trvalý pobyt v Plzni povolen za účelem sloučení rodiny s občanem České republiky, tučně jsou vyznačeny státy s více než 80% obyvatel islámské víry.*

<i>Státní příslušnost</i>	<i>Muži</i>	<i>Ženy</i>	<i>Celkem</i>
Austrálie	2	1	3
Belgie	1	0	1
Bosna a Hercegovina	7	1	8
Bělorusko	0	2	2
Bulharsko	5	0	5
Čína	1	3	4
Francie	4	2	6
Egypt	1	0	1
Chorvatsko	6	0	6
Indie	1	0	1
Írán	1	0	1
Izrael	0	1	1
Jordánsko	1	0	1
Kanada	0	2	2
Jemen	1	0	1
Kuba	2	0	2
Itálie	4	1	5
Litva	0	1	1
Libanon	2	0	2
Jugoslávie	14	0	14
Makedonie	4	0	4
Moldavsko	0	2	2

Německo	28	1	29
Nigérie	1	0	1
Nizozemsko	1	1	2
Pákistán	16	0	16
Palestina	1	0	1
Polsko	8	2	10
Rakousko	4	0	4
Rumunsko	3	1	4
Ruská federace	3	8	11
Slovensko	28	23	51
Sýrie	5	0	5
Švýcarsko	0	1	1
Tunisko	2	0	2
Turecko	1	0	1
Ukrajina	12	74	86
Uruguay	1	0	1
USA	10	4	14
Vietnam	19	11	30
<u>Celkem</u>	<u>199</u>	<u>142</u>	<u>341</u>

Tabulka 4: *Statistické údaje o počtu uzavřených smíšených manželství Matriky sňatků pro Plzeň-město za roky 1995 – 2000. Tučně jsou vyznačeny státy s více než 80% obyvateli islámského vyznání*

<i>Jméno státu</i>	<i>Rok 1995</i>	<i>Rok 1996</i>	<i>Rok 1997</i>	<i>Rok 1998</i>	<i>Rok 1999</i>	<i>Rok 2000</i>
Alžír						1
Austrálie					1	
Bělorusko			1		4	2
Bosna a Hercegovina	1		2		2	
Bulharsko			3	2	2	
Čína					1	
Francie					1	1
Chorvatsko	2			2		1
Indie				4		
Irák				1		
Irán						2
Itálie	1	3				2
Izrael			1		1	
Jemen			1	1		
Jugoslávie	3	1	5	7	1	
Kanada						1
Kazachstán						1
Korea					1	
Kuba			1			
Libanon	2			1		

Makedonie		2		4		
Moldavsko						4
Mongolsko				1		
Nigerie				1		
Nizozemí			1	1	4	2
Pákistán	4	1	13	19	2	
Palestina					2	
Polsko	2	1	2	1		1
Rakousko			1			
Rumunsko		1				2
Ruská federace	1		3	2	2	3
Řecko		1		2		
Slovensko	6	11	10	12	9	8
Slovinsko					2	
Spojené arabské emiráty			1			
SRN	13	20	13	16	13	19
Sýrie			1	1		
Španělsko		1				
Švédsko			1			
Švýcarsko				1	1	
Tunisko		1				

Turecko		1		1		
Ukrajina	6	13	27	16	18	28
Uruguay	1					
USA	3		3	2	2	2
Velká Británie		1		1	4	1
Vietnam	1	3	24	6	4	1
<i>Celkem za rok</i>	46	61	114	105	78	82

Tabulka 5: *Statistické údaje o počtu uzavřených smíšených manželství Matriky Plzeň pro měsíce leden 2001 – listopad 2001:*

<i>Stát</i>	<i>Počet uzavřených manželství</i>
Bělorusko	1
Bolívie	1
Bosna a Hercegovina	1
Bulharsko	1
Irán	1
Itálie	1
Jugoslávie	1
Maroko	1
Mexiko	1
Moldavsko	1
Nigérie	1
Ruská federace	2
Slovensko	11
SRN	14
Švýcarsko	1
Ukrajina	16
USA	3
Velká Británie	1
Vietnam	1
<i>Celkem za leden – listopad 2001</i>	<i>60</i>

